

WORKING PAPERS

110

Karol Morvay a Martin Hudcovský

**Rast vzácnosti pracovnej sily pri decelerácii jej
produktivity:
*Ako priemyselná výroba prišla o svoju tradičnú
konkurenčnú výhodu***

Edícia WORKING PAPERS prináša priebežné, čiastkové výsledky výskumných prác pracovníkov alebo tímov EÚ SAV riešených v rámci výskumných projektov, ktoré môžu byť obsahom aj ďalších publikácií.

AUTORI

doc. Ing. Karol Morvay, PhD.

Ing. Martin Hudcovský, PhD.

RECENZENTI

doc. Ing. Eduard Nežinský, PhD.

Ing. Karol Frank, PhD.

Práca bola vypracovaná v rámci projektu VEGA č. 2/0097/19.

ABSTRAKT

Rast vzácnosti pracovnej sily pri decelerácii jej produktivity:

Ako priemyselná výroba prišla o svoju tradičnú konkurenčnú výhodu

Nedávny vývoj v slovenskej ekonomike viedol k strate pôvodne významnej konkurenčnej výhody priemyselnej výroby – nízkych jednotkových nákladov práce. Tento príspevok analyzuje faktory stojace za nárastom jednotkových nákladov práce v sektore priemyselnej výroby. Cieľom je vysvetliť, prečo došlo k nečakane rýchlej strate tejto tradičnej konkurenčnej výhody v skupine krajín V4 a prečo bol tento jav obzvlášť výrazný na Slovensku. V príspevku sú identifikované faktory, ktoré spôsobili silný rast nákladov práce a faktory, ktoré súčasne spôsobili útlm rastu produktivity. Dekompozícia dynamiky ULC preukázala, že primárny problém v prípade Slovenska je veľmi výrazné spomalenie rastu produktivity práce.

KLÚČOVÉ SLOVÁ: náklady práce, produktivita práce, zamestnanosť, príjmy

ABSTRACT

Growth of labour force scarcity when decelerating its productivity:

How the manufacturing sector lost its traditional competitive advantage

The recent development in the Slovak economy erased a significant competitive advantage of manufacturing – low labour cost. The paper analyses the driving factors of rising unit labour costs in the manufacturing sector. The aim is to explain why this traditional competitive advantage was lost unexpectedly quickly in the V4 group of countries and why this phenomenon was particularly pronounced in Slovakia. The paper identifies the factors that caused the strong increase in labour costs and the factors that also caused the slowdown in productivity growth. The decomposition of ULC dynamics has shown that the primary problem in the case of Slovakia is a very significant slowdown in labour productivity growth.

KEYWORDS: labour costs, labour productivity, employment, income

JEL CLASSIFICATION: E22, E24, O34

Za obsah a jazykovú úroveň zodpovedajú autori.

Technické spracovanie: **Silvia Rémayová**

Ekonomický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava, <www.ekonom.sav.sk>
KONTAKT: e-mail: karol.morvay @savba.sk, martin.hudcovsky@savba.sk

© Ekonomický ústav SAV, Bratislava 2021

OBSAH

1. Úvod a motivácia	5
2. Odraz problému v Literatúre.....	6
3. Celkový pohľad: Zlom v tendenciách vývoja nákladov práce a produktivity	7
4. Rýchlo rastúci čitateľ zlomku	11
5. ...a jeho spomalený menovateľ	13
6. Záver	21
7. Literatúra.....	21

1. ÚVOD A MOTIVÁCIA

Motiváciu pre tento príspevok priniesol problém v reálnej ekonomike: Výrazný rast nákladov práce, sprevádzaný spomalením rastu produktivity, priniesol v období po roku 2014 rast jednotkových nákladov práce v ekonomikách V4. Mimoriadne výrazná bola táto tendencia na Slovensku. Už dlho sa v ekonomických debatách objavovalo varovanie pred stratou tradičnej konkurenčnej výhody ekonomiky SR v podobe nižších jednotkových nákladov práce (JNP). Tzv. mzdový vankúš, ktorý podporoval konkurencieschopnosť od začiatku 90. rokov, naplnil svoju plánovanú rolu a jeho postupná eliminácia bola predvídaná. V období približne piatich rokov sa toto očakávanie až prekvapujúco rýchlo zrealizovalo. A práve tomuto relatívne rýchlemu zvratu sa tu venujeme. Cieľom je vysvetliť, prečo po dlhom období pretrvávania konkurenčnej výhody nízkych JNP prišlo k jej pomerne rýchlej strate.

Tradičný faktor konkurencieschopnosti sa tak už evidentne eliminoval predovšetkým v sektore priemyselnej výroby. Realitou sa stalo niečo predtým ťažko predstaviteľné: JNP v priemyselnej výrobe SR sú zrazu vyššie ako vo vyspelejších ekonomikách EÚ. V tomto príspevku sa zaoberáme príčinami tohto javu: tak výrazným rastom nákladov práce, ako aj spomalením produktivity.

2. ODRAZ PROBLÉMU V LITERATÚRE

Analýza tohto problému má výraznejšie zastúpenie v literatúre v období po roku 2015 – v súlade s tým, ako sa problém v reálnej ekonomike dal empiricky skúmať. Na skutočnosť, že produktivita prestáva byť hybnou silou rastu, upozorňovali napr. Žuk a kol. (2018), v pozadí tohto procesu upozorňovali na útlm investičnej aktivity v strednej a východnej Európe aj na slabú výkonnosť výskumu a vývoja (podobne argumentovala aj Európska komisia, 2019). Zmiernenie dynamiky investícií viedlo k zastaveniu dobiehania vyspelých ekonomík v úrovni vybavenia práce kapitálom (capital to labour ratio), ako to preukázali Morvay a Hudcovský (2018). Absencia dobiehania úrovne vybavenia práce kapitálom môže byť jednou z prekážok dobiehania úrovne produktivity vyspelých ekonomík. Lábaj (2018) upozornil na pretrvávajúcu značne neefektívnu alokáciu pracovnej sily v spracovateľskom priemysle v SR – neefektívna alokácia tohto výrobného faktora bránila významnejšiemu rastu produktivity. Keďže zároveň ustúpili tie faktory, ktoré udržiavajú nízky podiel miezd na pridanej hodnote (ako ich identifikoval napr. Stockhammer, 2013), začali hrať mzdy podstatne výraznejšiu rolu pri ťahaní ekonomického rastu (nastal prípad „mzdami ťahaného rastu“, ktorého prejavy rozpracovali Stochhammer a Onaran, 2012). Návrhy niektorých ekonomických prúdov o potrebe znižovania podielu miezd na celkovej pridanej hodnote (a tým znižovania jednotkových nákladov práce) možno označiť za postup v slepej uličke (Storm a Naastepad 2015). Konvergujúca ekonomika ako Slovensko potrebuje nutne zažiť rast mzdovej hladiny, bez ktorého by snahy o konvergenciu nemali zmysel. Krajiny strednej Európy dlhodobo dosahujú nižší podiel miezd na pridanej hodnote. Galgóczi (2017) tvrdí, že charakter nízkonákladovej ekonomiky účinne bráni ďalšiemu rozvoju regiónu smerom k sofistikovanejšej výrobe. Spomínané analýzy priniesli cenné pohľady na problém ustrnutia produktivity, ako aj na príčiny a prejavy zvyšovania/znižovania podielu nákladov práce na výstupe ekonomiky. Ale ešte nemohli interpretovať problém straty výhody nízkych JNP v ekonomikách strednej a východnej Európy, ktorý nastal v dôsledku útlmu rastu produktivity – pri pokračujúcom raste nákladov práce.

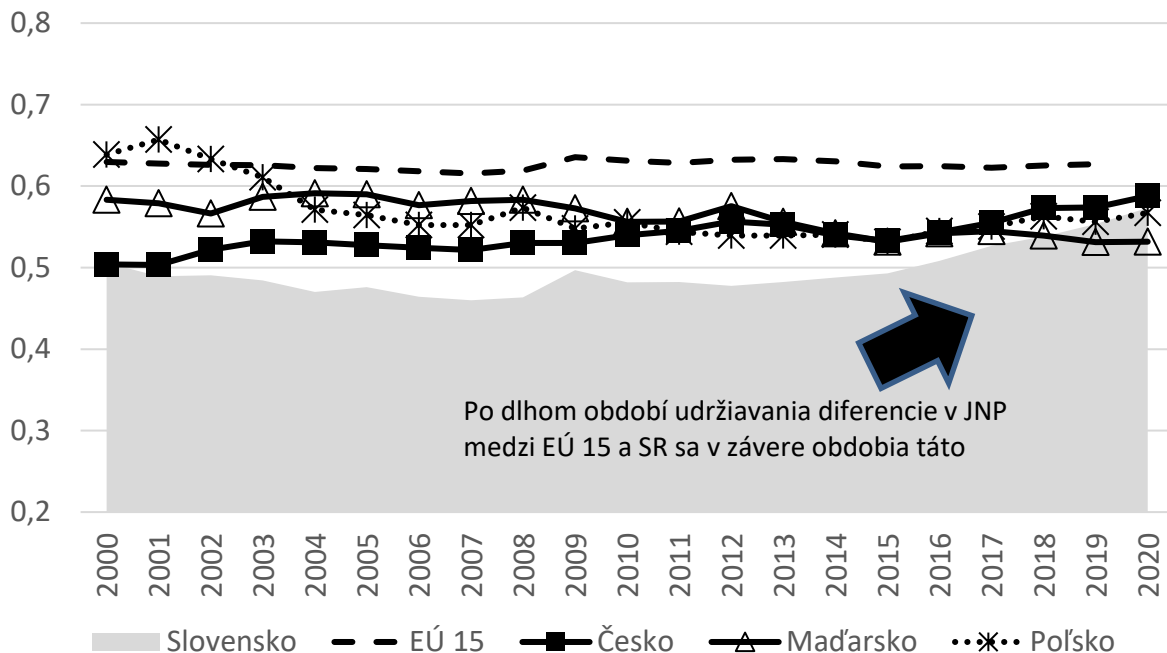
3. CELKOVÝ POHĽAD: ZLOM V TENDENCIÁCH VÝVOJA NÁKLADOV PRÁCE A PRODUKTIVITY

Dlhodobo existujúca medzera medzi jednotkovými nákladmi práce (JNP) v SR a krajinami EÚ 15 sa výrazne obmedzila v období po roku 2014. V ostatných krajinách V4 je táto tendencia menej výrazná (prípád Česka), alebo úplne absentuje (prípád Maďarska a Poľska). Pri takomto pohľade na JNP za celú ekonomiku (graf 1) sú zahrnuté aj odvetvia, v ktorých sú JNP významným tradičným faktorom konkurencieschopnosti (priemyselná výroba); sú tu však aj odvetvia, v ktorých predpokladáme iba nevýznamnú rolu JNP (časť služieb).

Preto zameriame v ďalšom pozornosť na sektor priemyselnej výroby. Predpokladáme, že práve v tomto sektore hrali jednotkové náklady práce (JNP; náklady práce pripadajúce na jednotku výstupu; tiež pomer priemerných nákladov práce a produktivity práce) výraznú úlohu pri určovaní medzinárodnej konkurencieschopnosti (priemyselná výroba vyrába tovar, ktorý je najviac medzinárodne obchodovateľný).

Graf 1:

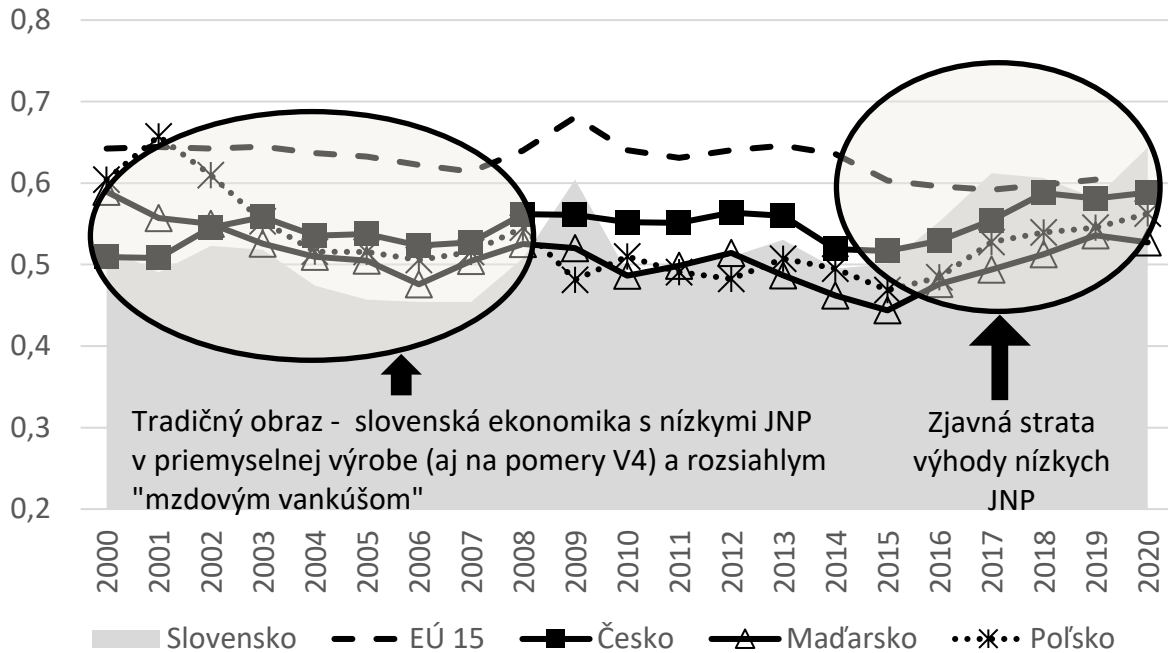
Jednotkové náklady práce v celom hospodárstve (V4 a priemer EÚ 15)

Poznámky: Počítané ako pomer priemernej odmeny zamestnanca a produktivity práce. Produktivita práce vyjadrená ako pridaná hodnota na pracujúceho.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu

Graf 2:

Jednotkové náklady práce v priemyselnej výrobe (V4 a priemer EÚ 15)

Poznámky: Počítané ako pomer priemernej odmeny zamestnanca a produktivity práce. Produktivita práce vyjadrená ako pridaná hodnota na pracujúceho.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu

Obvyklý obraz, v ktorom sú JNP v SR výrazne pod úrovňou EÚ 15, ale aj pod úrovňou ostatných ekonomík V4, sa zvrátil (graf 2): Jednotkové náklady práce v priemyselnej výrobe SR sa už dostali nad úroveň priemeru EÚ 15 (na porovnanie volíme EÚ 15, keďže ide o ekonomicky vyspelejšiu časť EÚ). Tradičný, hoci už zastarávajúci faktor konkurencieschopnosti priemyselnej výroby SR bol – v súlade s očakávaniami, ale predsa prekvapujúco rýchlo – eliminovaný.

JNP tu vyčísl'ujeme ako pomer priemernej odmeny zamestnanca a produktivity práce:

$$JNP = \frac{\text{priemerná odmena zamestnanca}}{\text{produktivita práce}} = \frac{\frac{\text{odmeny zamestnancov}}{\text{počet zamestnancov}}}{\frac{\text{hrubá pridaná hodnota}}{\text{počet pracujúcich}}}$$

Poznámky:

Počet zamestnancov a pracujúcich podľa metodiky národných účtov (domestic concept).

Bežne sa zvykne tento zlomok zjednodušiť na podobu odmeny zamestnancov / hrubá pridaná hodnota. Vychádza sa vtedy z predpokladu, že počet zamestnancov v čitateli je približne rovnaký s počtom pracujúcich v menovateli. To však „sedí“ len približne, počet pracujúcich = zamestnanci + samozamestnaní (samostatne zárobkovo činné osoby, inak). Preto treba počítať s určitým skreslením pri takejto úprave zlomku.

Ekonomická depresia v roku 2020 vzniknutý problém ešte výraznejšie prehĺbila, nie je však jeho príčinou. Priam expanzia JNP v priemyselnej výrobe SR v roku 2020 bola daná pokračujúcim rastom priemernej odmeny zamestnanca (aj v ekonomickej depresii) a poklesom produktivity práce. Už niekoľko rokov pozorovaný proces vzostupu JNP tak získal ďalšiu dynamiku¹.

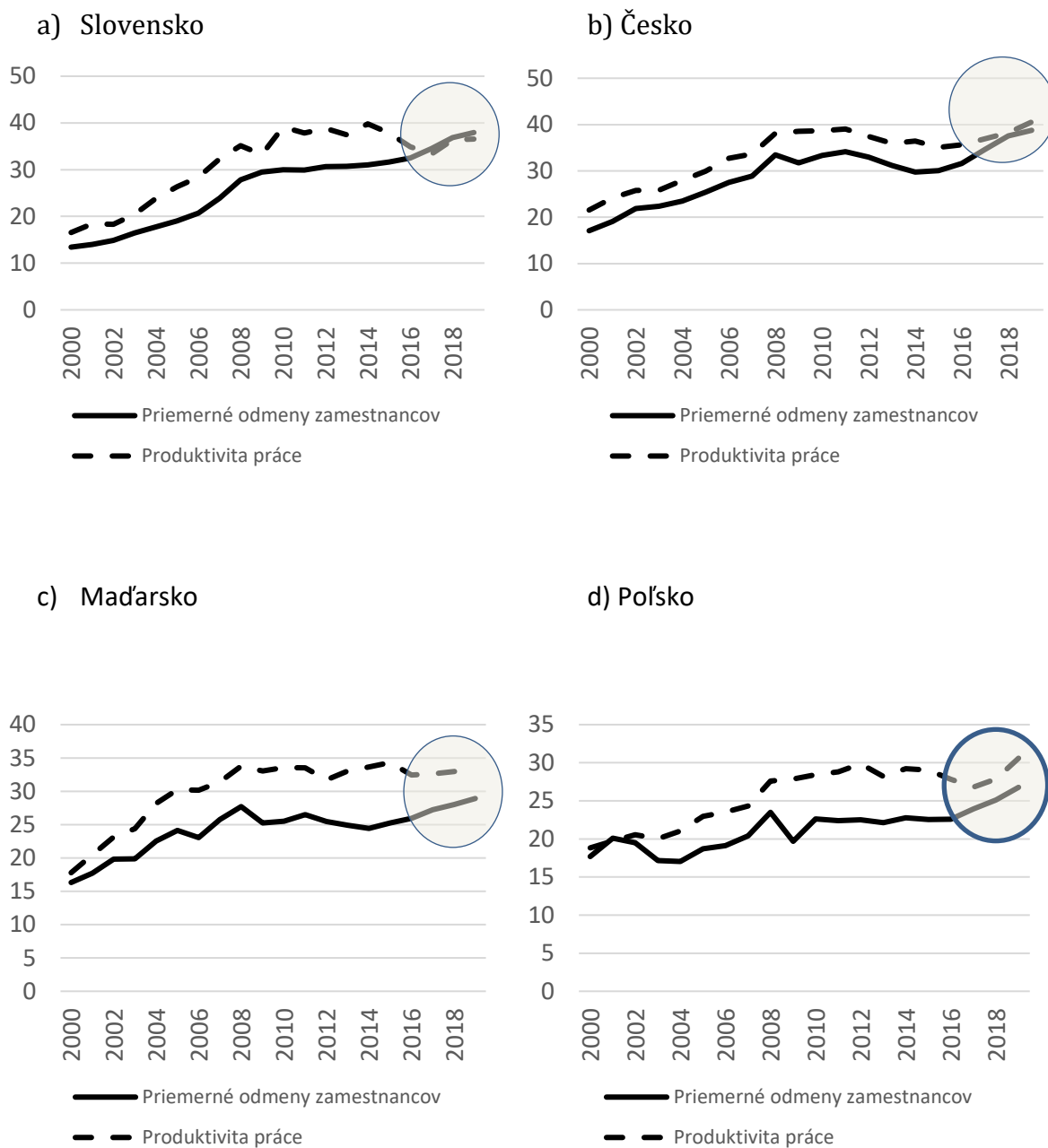
Vyššie uvedené vyjadrenie JNP v tvare zlomku umožňuje pohľad na to, v akej miere je problém v čitateli zlomku (vo vývoji priemernej odmeny zamestnanca) a v akej miere je v menovateli (vo vývoji produktivity práce). Graf 3 prináša pohľad na vývoj determinantov JNP - na vývoj čitateľa aj menovateľa zlomku v krajinách V4. Obe determinujúce veličiny - priemerná odmena zamestnanca aj produktivita práce - spomalili v dobiehaní úrovne EÚ 15 v období po prekonaní finančnej krízy a ekonomickej depresie (2009). Vo všetkých uvedených krajinách vidno sploštenie kriviek po roku 2008, niekde dokonca hodnoty poklesli. Zaujímavý je však zlom približne od roku 2015 (zvýraznený v grafoch): tendencia dobiehania úrovne priemerných odmien zamestnancov EÚ 15 sa obnovila, ale pritom dobiehanie úrovne produktivity práce EÚ 15 bolo naďalej nevýrazné. Najzaujímavejší je tento moment práve v ekonomike SR: kým pomer odmien zamestnancov voči úrovni EÚ 15 dosahuje rekordne vysoké čísla, pomer produktivity voči EÚ 15 je približne na tej istej úrovni ako v roku 2008! Priemyselná výroba v SR strácala výhodu nižších JNP nielen voči vyspelým ekonomikám bývalej EÚ 15, ale aj voči bývalým transformujúcim sa ekonomikám V4.

¹ Údaj za SR v roku 2020 ešte nebolo možné porovnať s priemerom EÚ 15 (pre chýbajúce údaje niektorých krajín v čase spracovania tohto príspevku), na základe tendencií z minulých rokov však predpokladáme vyššiu úroveň v SR.

Graf 3:

Vývoj determinantov jednotkových nákladov práce v priemyselnej výrobe: priemerná odmena zamestnanca a produktivita práce

(úroveň voči EÚ 15, hodnoty v EÚ 15 = 100)

Poznámky: Produktivita práce vyjadrená ako pridaná hodnota na pracujúceho. Počítané z údajov v bežných cenách v EUR.

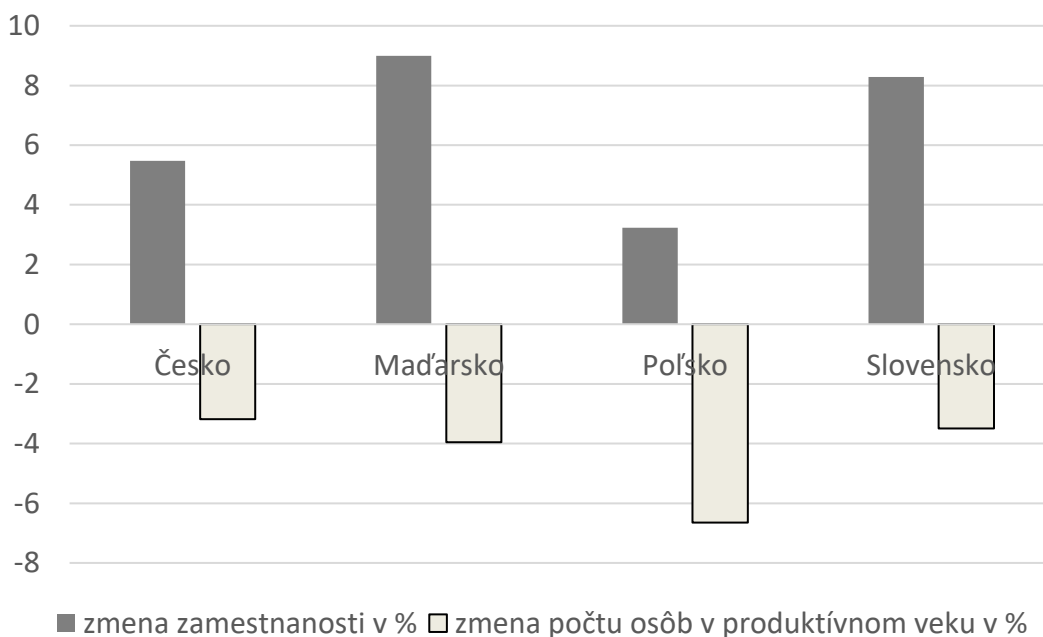
Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu

4. RÝCHLO RASTÚCI ČITATEĽ ZLOMKU

Rýchly rast čitateľa zlomku – priemernej odmeny zamestnanca - súvisí s rapídnyim nárastom vzácnosti pracovnej sily. K tejto rastúcej vzácnosti pracovnej sily prispel značným dielom demografický faktor: v čase rekordného rastu dopytu po pracovnej sile v SR výrazne ubudlo obyvateľov v produktívnom veku (graf4). Obraz je veľmi podobný aj v ostatných ekonomikách V4: Rast počtu pracujúcich v období po roku 2014 bol sprevádzaný úbytkom počtu obyvateľov v produktívnom veku. Výsledok nemohol byť iný ako razantný pokles miery nezamestnanosti (v prípade SR, kde bola východisková miera nezamestnanosti vysoká), rast miezd (s tým nákladov práce) a tlak na otvorenie sa voči pracovnej imigrácii.

G r a f 4:

Súbeh rastu dopytu po pracovnej sile a poklesu jej ponuky v krajinách V4
(zmeny počtu zamestnaných a počtu obyv. v produktívnom veku v období 2014 – 2019, %)

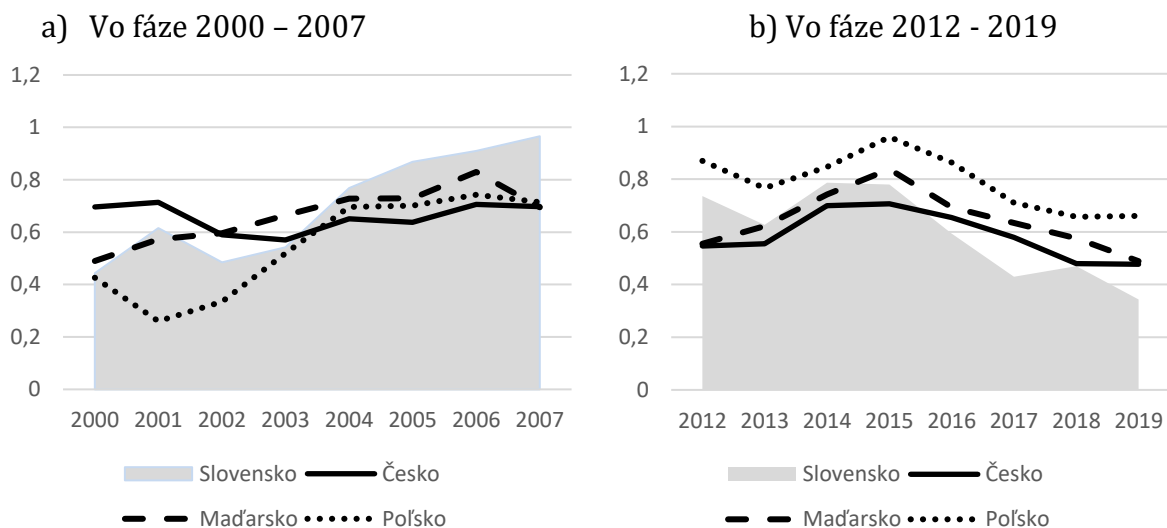
Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu

V tejto situácii rástol objem miezd (presnejšie odmien zamestnancov; ide o mzdy spolu so sociálnymi príspevkami platenými do fondov sociálneho zabezpečenia) rýchlejšie ako vytvorená pridaná hodnota alebo ako HDP. Preto dochádzalo k vytlačaniu ziskov: pomer miezd a ziskov sa veľmi výrazne vychýlil v prospech miezd. To je opak tendencie z obdobia pred finančnou krízou a depresiou z roku 2009 (graf 5). V období výrazného ekonomického rastu 2000 – 2007 to boli zisky (čisté prevádzkové prebytky), ktoré si po-

silňovali pozíciu na úkor odmien zamestnancov. V skupine V4 je to najlepšie pozorovateľné práve v SR. A v neskoršej rastovej fáze sa dial presný opak. A opäť v najvýraznejšej podobe v SR (porovnaj grafy 5a, 5b).

G r a f 5:

Vzájomné „pretláčanie sa“ ziskov a miezd: Pomer čistého prevádzkového prebytku (zjednodušene „ziskov“) k odmenám zamestnancov

Poznámky: Počítané z údajov v bežných cenách v EUR, za sektor priemyselnej výroby (manufacturing)
Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu

Spomínaný jav vytlačania ziskov mzdami výraznejšie vynikne pri dynamickom pohľade: V tabuľke 1 prezentujeme rozbor 100 eur dodatočnej vytvorenej produkcie. Dá sa z nej odčítať napr. , že:

-Kým v období 2001- 2007 sa z vytvorených 100 eur dodatočnej produkcie v priemyselnej výrobe SR použilo 7,5 eur na dodatočné odmeny zamestnancov, tak v období 2014 – 2019 to už bolo 20,6 eur.

-Na 100 eur dodatočnej vytvorenej produkcie v období 2001- 2007 pripadlo 10 eur dodatočného čistého prevádzkového prebytku („zisku“). V období po roku 2014 však na zvýšenie produkcie o 100 eur pripadá pokles ziskov o 2,8 eur (pokles je zaznamenaný z krajín V4 iba na Slovensku). Zrejme nijako neprekvapuje, že takúto tendenciu vnímali zamestnávateľia ako problém. O to viac, ak nárast nákladov práce podporovala v danej situácii aj vláda svojimi administratívnymi opatreniami (známy problém „príplatkov“ alebo skokovitého zvyšovania minimálnej mzdy).

Tabuľka 1:

Rozklad 100 eur dodatočnej produkcie v priemyselnej výrobe

Na 100 eur vytvorenej produkcie v priemyselnej výrobe v krajinách V4 pripadajú nasledovné dodatočné príjmy (zložky hrubej pridanej hodnoty):		
Celková dodatočná hrubá pridaná hodnota		
	obdobie 2001 - 2007	obdobie 2014 - 2019
Česko	22,6	30,9
Maďarsko	23,3	25,5
Poľsko	22,0	32,2
Slovensko	20,6	22,9
<i>v tom:</i>		
Odmeny zamestnancov		
	obdobie 2001 - 2007	obdobie 2014 - 2019
Česko	11,4	18,6
Maďarsko	9,8	16,0
Poľsko	6,3	18,1
Slovensko	7,5	20,6
Čistý prevádzkový prebytok (so zjednodušením „zisky“)		
	obdobie 2001 - 2007	obdobie 2014 - 2019
Česko	7,7	6,0
Maďarsko	9,0	3,2
Poľsko	13,8	8,4
Slovensko	10,0	-2,8

Poznámky: Počítané z údajov v bežných cenách

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u

Naznačený jav sa stáva skutočným problémom až vtedy, keď je spojený s neuspokojivým vývojom produktivity práce. Samotný nárast nákladov práce by nemusel byť znepokojivým javom (za istých okolností práve naopak). V tomto momente vtiahneme do pozorovania menovateľa zlomku.

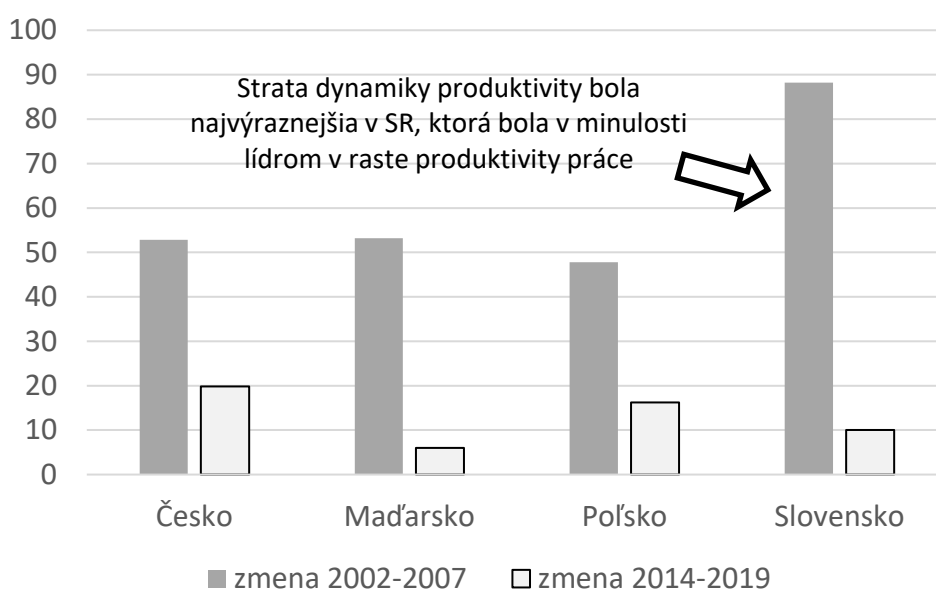
5. ...A JEHO SPOMALENÝ MENOVAŤEĽ

Produktivita práce v menovateli zlomku JNP v ostatnej dekáde stratila svoju dynamiku. Dramatické spomalenie rastu produktivity vynikne pri porovnaní dvoch rovnako dlhých období pred- a po finančnej kríze 2009 (graf 6). V skoršom období mala ekonomika SR pozíciu lídra v raste produktivity práce. Neskôr, v období po roku 2014 o túto pozíciu prišla. A spomalenie rastu produktivity práce v skupine V4 je najvýraznejšie práve v SR. Hybné sily produktivity, ktoré pôsobili v skorších fázach (pred 2009), v značnej

miere vyprchali: oslabil sa prílev PZI a s ním spojený prílev technológií, klesla miera investovania (podiel investícií na HDP), zmenila sa štruktúra dopytu (v prospech tovarov produkovaných s nižšou produktivitou) a pod.

Vyššie už bolo spomínané, že v priebehu aktuálne končiacej (?) ekonomickej depresie sa produktivita vyvíjala nepriaznivo a nami sledovaný problém sa ďalej prehľboval. Dôvodom bolo, že pri výraznom poklese výstupu ekonomiky bola snaha uchovať čo najviac z existujúcej zamestnanosti sériou vládnych opatrení. A pokles výstupu pri menej výraznom poklese zamestnanosti nevyhnutne znamená pokles produktivity – ten však môže byť krátkodobý.

G r a f 6:
Zmeny produktivity práce v krajinách V4

Poznámky: Počítané z údajov v stálych cenách. Produktivita vyjadrená ako hrubá pridaná hodnota na pracujúcu osobu.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu

Predpokladáme, že spomalenie rastu produktivity práce v SR súvisí (okrem celého radu štruktúrnych zmien²) s poklesom dynamiky investovania. Podobne ako Žuk a kol. (2018) považujeme pokles miery investovania a prerušenie dobiehania vyspelých krajín v úrovni vybavenia práce kapitálom (Morvay a Hudcovský, 2018) v SR za faktor spomaľovania rastu produktivity. Je to jeden z prejavov skutočnosti, že sa vyčerpávajú pôvodné hybné sily rastu produktivity aj reálnej konvergencie (ako upozorňovala aj Európska komisia, 2019). Ako vidno v grafe 7, veľký rozdiel v miere investovania v priemyselnej výrobe medzi dvomi vývojovými fázami bol predovšetkým na Slovensku. Už spomínané lí-

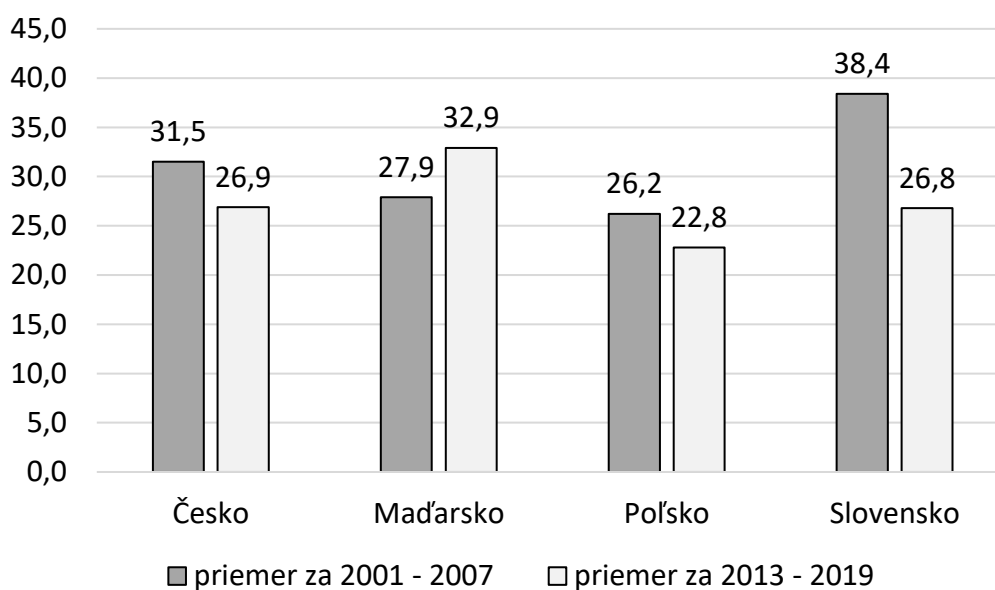
² Jednou z takýchto štruktúrnych zmien je presun značnej časti výkonov do odvetví, v ktorých je produktivita tradične nižšia. Súvisí to so zmenou v štruktúre dopytu. K týmto témam bližšie Morvay (2020).

derstvo SR v raste produktivity v skoršej fáze (do 2007) bolo spojené s mimoriadne vysokou mierou investovania. V neskoršej fáze (od 2013) sa toto extenzívne pôsobenie investícií zmiernilo – miera investícií v SR klesla takmer o tretinu skoršej úrovne. Dosažená úroveň (26,8 %) sa nedá automaticky označiť za nízku (je podobná úrovni v ČR, nižšia ako v Írsku a vyššia ako v Nemecku). Ale je výrazne nižšia ako tá, pri ktorej dokázala priemyselová výroba v SR dosahovať silný rast produktivity.

G r a f 7:

Miera investovania v sektore priemyselnej výroby

(tvorba hrubého fixného kapitálu / hrubá pridaná hodnota, v %)

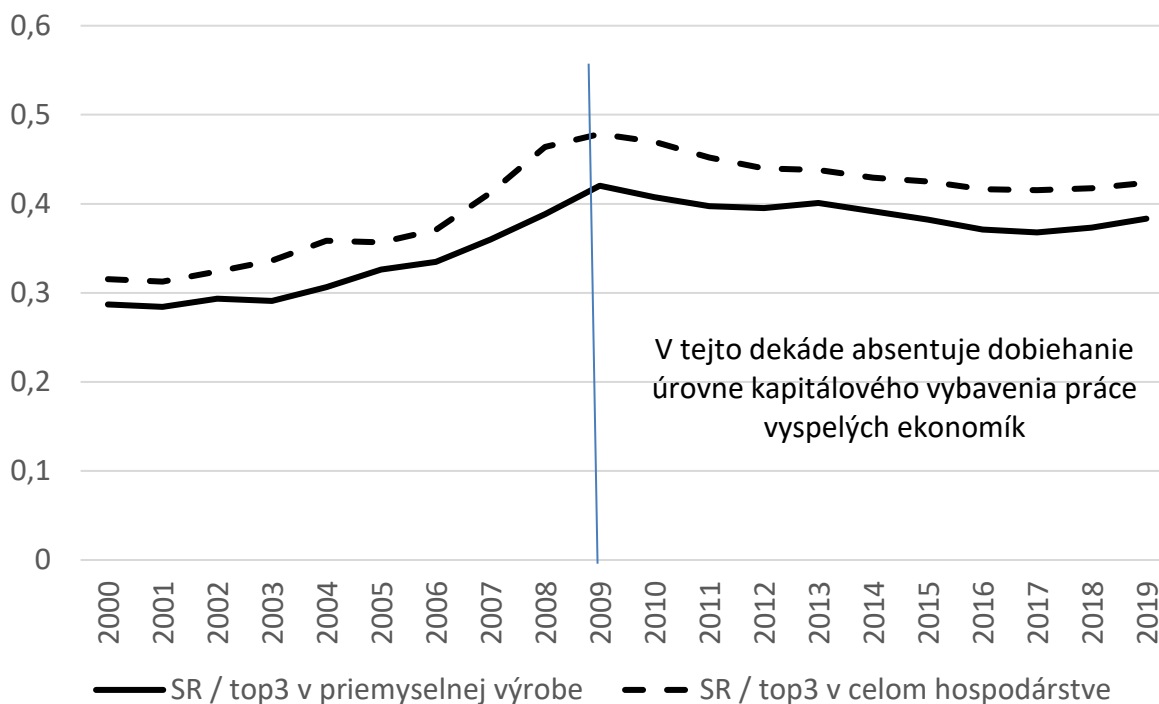
Poznámky: Počítané z údajov v bežných cenách.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu

Pokles dynamiky investovania viedol k prerušeniu dobiehania úrovne kapitálového vybavenia práce vyspelých ekonomík. Kapitálovú vybavenosť práce (tzv. capital deepening) tu vyjadrujeme ako objem hrubých fixných aktív prepočítaný na jedného pracovníka. Vyššia kapitálová vybavenosť práce je všeobecne prijímaná ako faktor rastu produktivity práce. V ekonomike SR sme zaznamenali výrazné dobíhanie kapitálovej vybavenosti vyspelých ekonomík približne do obdobia finančnej krízy a recesie 2009. V ostatnej dekáde tento proces absentoval (graf 8). Chápeme to ako limitujúci faktor pre rast produktivity práce.

G r a f 8:

Porovnanie kapitálovej vybavenosti práce SR a vyspelejších ekonomík
(pomer úrovní v SR k priemeru krajín top3)

Poznámka: top3 je trojica krajín EÚ s najvyššou úrovňou kapitálovej vybavenosti práce (top3 v priemyselnej výrobe sú Dánsko, Belgicko a Holandsko, top3 za celé hospodárstvo sú Dánsko, Rakúsko a Fínsko).
Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu

Produktivita práce nie je diferencovaná iba podľa odvetví, ale aj podľa veľkostných kategórií podnikov, či podľa typu vlastníctva (a ďalších charakteristík). Možno tak preskúmať, či je problém oslabeného rastu produktivity špecifický podľa kategórií podnikov. Výrazná segmentácia podnikov (na tie s priaznivým a nepriaznivým vývojom produktivity) by mohla nami skúmaný problém prehľbiť.

V ďalšom kroku sa zaoberáme odlišnosťami podľa veľkosti podnikov. Diferencie v produktivite konfrontujeme aj s diferenciami v nákladoch práce (predpokladáme disproporcie vo vzťahu produktivita – náklady práce, s odlišnou intenzitou podľa veľkosti podnikov). Vzťah medzi produktivitou práce a nákladmi práce sa významne líši podľa toho, či ide o malé podniky alebo veľké podniky s počtom pracujúcich nad 250.

V údajoch o produktivite a priemerných nákladoch práce možno pozorovať zásadnú diferenciáciu (tabuľka 2):

- Produktivita práce vo veľkých podnikoch (nad 250 pracovníkov) bola v roku 2019 viac ako trojnásobkom produktivity v najmenších podnikoch (do 9 pracovníkov). Pritom ešte

v roku 2011 bol rozdiel podstatne menej výrazný. Problémom je dramatický pokles produktivity v malých podnikoch.

- Výrazne vzrástli aj diferencie v produktivite medzi ostatnými kategóriami. Možno zovšeobecniť, že predstih väčších firiem pred menšími sa za približne desaťročie (2011 – 2019) zvýraznil.

- V súlade s očakávaniami je úroveň nákladov práce menej diferencovaná ako úroveň produktivity. Kým úroveň produktivity variovala medzi 11,2 tis. eur do 37,9 tis. eur medzi veľkostnými kategóriami podnikov, tak priemerné náklady práce sa hýbali u užšom intervale medzi 10,0 tis. eur a 23,9 tis. eur.

T a b u l' k a 2:

Parametre produktivity, priemerných nákladov práce a ich pomer v priemyselných podnikoch v SR

	2011	2019
<i>Najmenšie podniky (do 9 pracovníkov)</i>		
Produktivita práce v tis. eur	13,5	11,2
Index zmeny produktivity (2019/2010)		0,830
Priemerné náklady práce v tis. eur	7,8	10,0
Pomer priemerných nákladov práce a produktivity	0,58	0,89
<i>Od 10 do 19 pracovníkov</i>		
Produktivita práce v tis. eur	18,9	17,7
Index zmeny produktivity (2017/2008)		0,937
Priemerné náklady práce v tis. eur	8,8	13,4
Pomer priemerných nákladov práce a produktivity	0,47	0,76
<i>Od 20 do 49 pracovníkov</i>		
Produktivita práce v tis. eur	19,3	24,5
Index zmeny produktivity (2017/2008)		1,269
Priemerné náklady práce v tis. eur	11,7	16,6
Pomer priemerných nákladov práce a produktivity	0,61	0,68
<i>Od 50 do 249 pracovníkov</i>		
Produktivita práce v tis. eur	21,3	27,1
Index zmeny produktivity (2017/2008)		1,272
Priemerné náklady práce v tis. eur	13,3	19,5
Pomer priemerných nákladov práce a produktivity	0,62	0,72
<i>250 a viac pracovníkov</i>		
Produktivita práce v tis. eur	26,4	37,9
Index zmeny produktivity (2017/2008)		1,436
Priemerné náklady práce v tis. eur	15,9	23,9
Pomer priemerných nákladov práce a produktivity	0,60	0,63

Poznámka: Produktivita vyjadrená ako pridaná hodnota na pracujúceho.

Prameň: Eurostat a vlastné výpočty

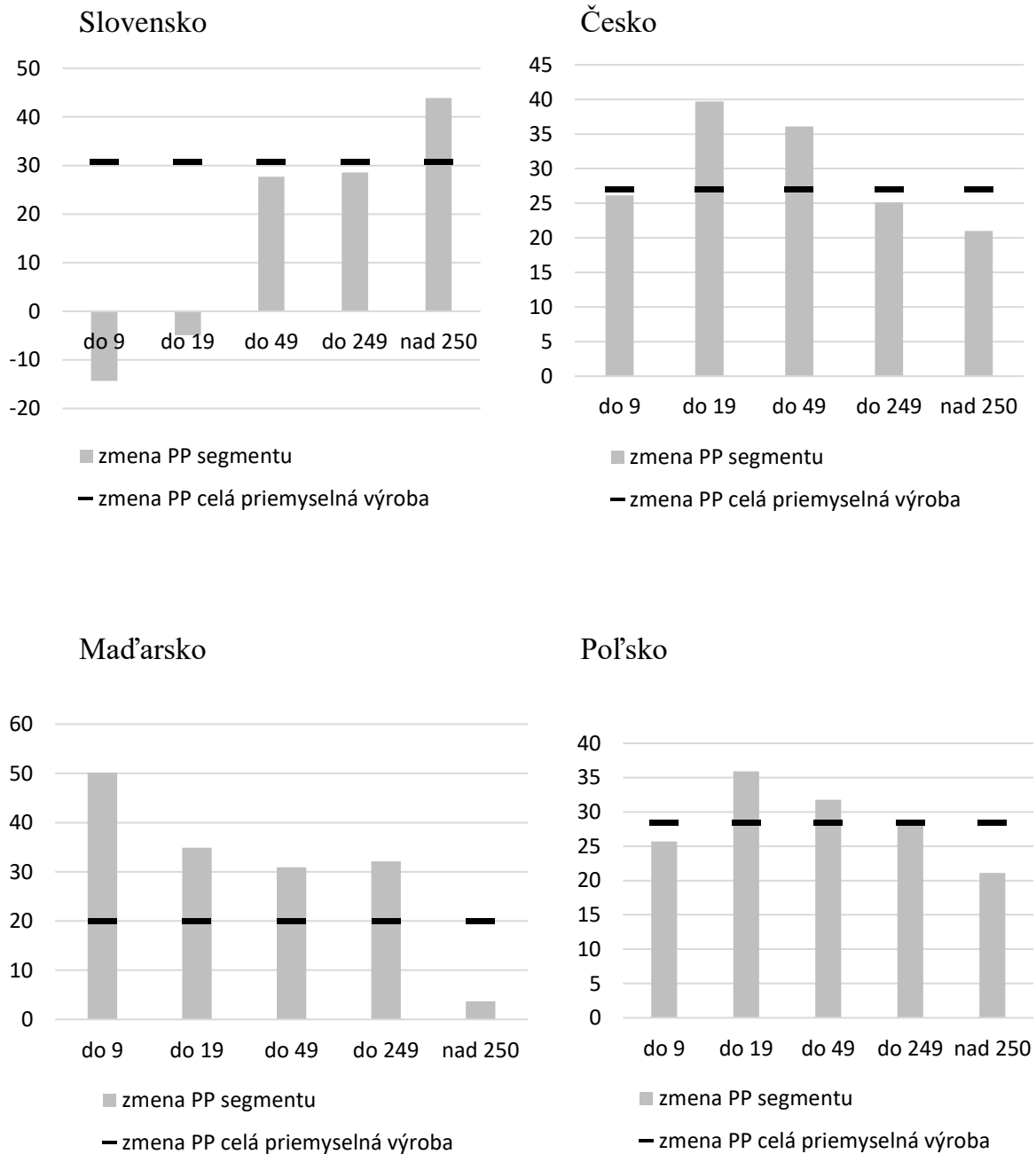
Ak majú priemerné náklady práce podstatne užší interval ako produktivita, vyplýva z toho niekoľko poznatkov:

- 1) V segmente najmenších firiem je len veľmi malý rozdiel medzi priemernými nákladmi práce a produktivitou. Pomer priemerných nákladov práce a produktivity dosahuje až 0,89. V tomto segmente je priestor pre zvyšovanie priemerných nákladov práce veľmi obmedzený, bez výrazného zvýšenia produktivity takmer žiadny. Pri poklese produktivity v malých podnikoch (medzi 2011 a 2019) sa priemerné náklady práce mierne zvýšili. To nevyhnutne znamenalo veľmi výrazný nárast pomeru medzi nákladmi práce a produktivitou.
- 2) V segmente veľkých podnikov (nad 250 pracovníkov) je situácia opačná: Produktivita týchto podnikov je násobne vyššia ako v malých podnikoch, v priemerných nákladoch práce je rozdiel menší (hoci je prítomný). Pomer priemerných nákladov práce a produktivity je tu najnižší - iba 0,63. V segmente veľkých podnikov je tak pnutie medzi priemernými nákladmi práce a produktivitou podstatne miernejšie.

Rozdiely medzi veľkostnými segmentmi sa v SR prehĺbili: Rast produktivity celého sektora je výrazne ťahaný najväčšími podnikmi (nad 250 pracovníkov). Vo všetkých ostatných veľkostných segmentoch bolo tempo rastu produktivity práce podpriemerné (graf 9). Dokonca produktivita v segmentoch malých podnikov v SR klesala. V tomto je vývoj v SR špecifický: V iných krajinách V4 nedošlo k poklesu produktivity malých podnikov (konkurencieschopnosť malých podnikov SR tak v priestore V4 utrpela stratu). Pritom vo všetkých ostatných krajinách V4 bolo práve tempo rastu produktivity v segmente najväčších podnikov podpriemerné (vysoká úroveň produktivity, ale už len podpriemerné tempo jej rastu). Rast produktivity práce (PP) tam bol ťahaný skôr segmentom stredne veľkých podnikov. Z toho vyplýva:

- Vyššia miera závislosti od PP relatívne málo početného segmentu najväčších podnikov v SR;
- v SR je nedostatočná difúzia vysokej PP z najväčších podnikov smerom k menším;
- V SR je najvýraznejšia diferenciácia vývoja produktivity podľa veľkostných segmentov podnikov.

Graf 9:
Dynamika produktivity práce v priemyselnej výrobe krajín V4, podľa veľkostných kategórií podnikov (zmeny v %)

Poznámky: Veľkostné kategórie podnikov podľa počtu pracovníkov (na vodorovnej osi). Ide o zmenu priemerných hodnôt dvoch období (priemer za roky 2016 a 2017 k priemeru za roky 2011 a 2012), v záujme zmiernenia efektov krátkodobých výkyvov.

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu

To ale znamená, že v priemysle SR sa naďalej od seba vzd'ajújú dva veľké segmenty: úzky segment veľkých firiem s vysokou produktivitou a potenciálnou schopnosťou platiť vyššiu cenu práce – a segment malých a stredných firiem, ktorý sa nedotahuje na parametre špičky. Jedine segment veľkých podnikov presahuje priemerné hodnoty za celý sektor priemyselnej výroby (podrobnosti Morvay, 2020). Všetky kategórie malých a stredných podnikov sú pod priemernými úrovňami. Predstih veľkých podnikov voči malým je prirodzený jav. Ako problém však pôsobí pokles produktivity malých a prehľbovanie zaostávania všetkých kategórií voči veľkým.

V ďalšom vykonáme rozklad indexu dynamiky JNP na dve zložky. Pre ľahšiu interpretáciu upravíme výpočet JNP tak, že zlomok uvedený vyššie pretvoríme na súčin (menovateľa zlomku upravíme na jeho obrátenú hodnotu). Použijeme tak súčin priemernej odmeny zamestnancov a pracovnej náročnosti. Takto možno index zmeny JNP rozložiť na súčin dvoch indexov. Výsledky tohto rozkladu sú uvedené v tabuľke 2.

index zmeny JNP = index zmeny priemernej odmeny zamestnanca * (1/index zmeny produktivity práce)

alebo

index zmeny JNP = index zmeny priemernej odmeny zamestnanca * index zmeny pracovnej náročnosti

(Pozn: Obrátená hodnota produktivity je pracovná náročnosť. Tá vyjadruje, koľko práce je potrebnej na jednotku výstupu.)

T a b u ľ k a 2:

Rozklad tempa zmien jednotkových nákladov práce v sektore priemyselnej výroby (index zmien za obdobie 2014-2019)

Ekonomika, zoskupenie	Zmena JNP	Zmena priemernej odmeny zamestnanca	Zmena pracovnej náročnosti (opak produktivity)
EÚ 15	0,960	1,078	0,890
Česko	1,124	1,406	0,800
Maďarsko	1,144	1,275	0,897
Poľsko	1,079	1,268	0,851
Slovensko	1,278	1,318	0,970

Poznámka: Vynásobením indexu zmien priemernej odmeny zamestnanca a indexu zmien pracovnej náročnosti získame index zmeny JNP.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

Pri pohľade na výsledky tohto rozkladu v tabuľke 2 konštatujeme najvyššie tempo rastu JNP na Slovensku (pri porovnaní v skupine V4 a pri porovnaní s priemerom EÚ 15). Najvyšší index rastu JNP v SR je tak daný súčinom:

-relatívne vysokého indexu zmeny odmien zamestnancov (druhý najvyšší po ČR a podstatne vyšší ako v EÚ 15) a

-najvyššieho indexu zmeny pracovnej náročnosti. Najvyšší index zmeny pracovnej náročnosti (hoci pod úrovňou 1) znamená najmenší pokles pracovnej náročnosti v porovnávanej skupine. A keďže je to obrátená hodnota produktivity práce, tak najmenší pokles pracovnej náročnosti = najmenší rast produktivity práce.

6. ZÁVER

V prípade slovenskej ekonomiky pozorujeme relatívne silný rast odmien zamestnancov pri najslabšom raste produktivity práce v danej skupine ekonomík. Spomalenú produktivitu spájame s vyprchávaním jej doterajších hybných síl: znížila sa miera investovania, zastavilo sa dobiehanie vyspelých ekonomík v kapitálovom vybavení práce, priemyselné podniky boli zaťažené výraznou segmentáciou.

Pre slovenskú ekonomiku, vzhľadom na minulý vývoj, ide o neobvyklú konšteláciu. Strata tradičnej konkurenčnej výhody v podobe nízkych JNP nemusí byť vážnym problémom, ak ekonomika už stavia na iných konkurenčných výhodách. A ekonomická depresia, ktorá tento problém prehlbila (ale nespôsobilala!) priniesla aj niekoľko stimulov pre rozvíjanie faktorov konkurencieschopnosti do budúcnosti. Tie súvisia s inováciami, ktoré umožňujú podnikom pomerne spoľahlivo fungovať aj pri takých šokoch, aké práve prekonávajú.

7. LITERATÚRA

EURÓPSKA KOMISIA (2019): Country Report Slovakia 2019. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the European Central Bank and the Eurogroup. Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-slovakia_en_0.pdf

GALGÓCZI, B. (2017). Why central and eastern Europe needs a pay rise. ETUI Research Paper-Working paper. <https://www.pramprof.lt/images/publikacijos/WP2017-01-payrise-HD-webversionfinale.pdf>

LÁBAJ, M. (2018): (Ne)efektívne využívanie výrobných faktorov a rozdiely v produktivite práce v rámci spracovateľského priemyslu na Slovensku. In: Monitor hospodárskej politiky 2018/ č. 2/ jún. ISSN: 2453-9287. Dostupné na: https://nhf.euba.sk/www_write/files/veda-a-vyskum/casopisy/monitor-hospodarskej-politiky/MHP_06_18_final.pdf

MORVAY, Karol: Slovenská ekonomika na ceste od nedostatku práce k nedostatku jej produktivity. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2020. ISBN 978-80-225-4765-9.

- MORVAY, K. - HUĐCOVSKÝ, M. (2018): Overcoming of Lag in the Capital to Labor Ratio in the Slovak Economy. In Ekonomický časopis, 2018, roč. 66, č. 8, s. 838-851. ISSN 0013-3035.
- STOCKHAMMER, E. (2013): Why have wage shares fallen? A panel analysis of the determinants of functional income distribution. International Labour Office, Geneva. Dostupné na internete: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_202352.pdf
- STOCKHAMMER, E. – ONARAN, Ö. (2012): Wage-led growth: Theory, Evidence, Policy. Political Economy Research Institute, University of Massachusetts Amherst. Working Paper Series, No. 300. Dostupné na: <https://www.peri.umass.edu/media/k2/attachments/WP300.pdf>
- STORM, S. - NAASTEPAD, C. W. (2015). Europe's Hunger Games: income distribution, cost competitiveness and crisis. Cambridge Journal of Economics, 39(3), 959-986. https://www.networkideas.org/wp-content/uploads/2016/08/Hunger_Games.pdf
- ŽUK, P.- POLGAR, E. K. - SAVELIN, L. - DIAZ del HOYO, J. L. - KÖNIG, P. (2018): Real convergence in central, eastern and south-eastern Europe. ECB Economic Bulletin Article. Dostupné na: https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/ecb.ebart201803_01.en.pdf